

KÖSEDAĞ SAVAŞI (1243)

Erkan GÖKSU*

Özet

Kösedağ Savaşı, gerek cereyan şekli gerekse sonuçları bakımından Türk tarihi içerisinde özel bir yere sahiptir. Baycu Noyan kumandasındaki Moğol ordusuyla karşılaşan Türkiye Selçuklu kuvvetleri, öncü birlikler arasında meydana gelen ilk çarpışmanın ardından korkuya kapılarak kaçmış, baştan beri hatalı kararlar veren Sultan II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev de aynı şekilde davranınca, Moğol ordusu kolay bir zafer kazanmıştır. Hiçbir mukavemet görmeden ilerleyen Moğol ordusu kısa sürede Anadolu'ya hâkim olmuş ve el-Ömerî'nin ifadesiyle, Selçuklular idaresinde cennet gibi olan ve halkına saadet günlerini yaşatan Anadolu, yeryüzünü alt üst eden Cengizogulları tarafından istila edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollar, II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Baycu Noyan, Köseadağ Savaşı

THE BATTLE OF KÖSEDAĞ (1243)

Abstract

The Battle of Köseadağ has a special place in Turkish history in terms of the way it was fought as well as its consequences. Under the leadership of the commander Bayju, the Mongols attacked the Seljuk Sultanate of Rum and after the first encounter of the spearhead forces of each side, the terrorized Seljuk army fled as the Sultan Gıyas al-din Kaykhusraw II did, who all along showed a poor judgment, making wrong decisions. Therefore it was an easy and quick victory for the Mongols, who took control of Anatolia soon. As el-Omerî says, The Anatolia, which had been a paradise for her happy people for years under the rule of the Seljuk Sultanate, was now under invasion of Genghis Khan dynasty.

Key Words

The Seljuk Sultanate of Rum, the Mongols, Gıyas al-din Kaykhusraw II, Bayju Noyan, the Battle of Köseadağ

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
erkangoksu@hotmail.com

Alâ'ü'd-dîn Keykubâd, Ön Asya'yı yakıp kavuran Moğol istilasını akıllı siyaseti sayesinde Anadolu'dan uzak tutmayı başarmıştı. Ancak bu durum, onun ölümünden (1237) sonra yerine geçen oğlu II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev döneminde devam etmedi¹. Bu dönemde devlet idaresinde baş gösteren zafiyet, Babaîler İsyanı (1240) sırasında açığa çıktı. Türkiye Selçuklu ordusunun isyanı bastırmakta güçlük çekmesi, yıllardır Anadolu hududunda bekleyen Moğolların dikkatinden kaçmadı².

II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev, Moğol tehlikesini iyi teşhis edememişti³. Alâ'ü'd-dîn Keykubâd'ın ülkenin doğu hududunda yaptığı askerî hazırlığı ihmal ettiği gibi⁴, aynı sultanın, Moğollara ve Moğol taarruzuna karşı ortak hareket edebileceğini düşündüğü Eyyûbî ve Artuklu emîrlere karşı takip ettiği ılımlı siyaseti de terk etmişti⁵. Başta Erzurum olmak üzere bölgede teyakkuz halinde bulunan askerî kuvvetleri başka bölgelere sevk ediyor⁶, böylesine hassas bir dönemde dost emîr ve beyler üzerine seferler düzenliyordu.

Bu sırada 1229'dan beri İran, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Anadolu hudutlarında faaliyet gösteren Moğol kuvvetlerinin kumandanı Curmagon Noyan

¹ Anonim Selçukname'deki kayda göre Moğol kumandanları, Alâ'ü'd-dîn Keykubâd'ın ölüm haberini alır almaz "Demir Sultan gitti. Artık devlet ve devir sizindir. Yürüyünüz, Rum vilayetlerini alınız" diyorlardı [Anonim Selçuknâme, (Târih-i Âl-i Selçuk der Anadolu), Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III, (Neşr ve çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara, 1952., s. 48., (Türkçe terc., s. 31)].

² Simon de Saint Quentin, *Histoire des Tartares*, (Türkçe terc., *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu) Antalya 2006., s. 45.

³ Anonim Selçukname'de, Moğolların Erzurum'u kuşattığı sırada Seyfeddin Sungur Lala'nın Sultan'a adam yollayarak imdat kuvveti istediğini, ancak şarap içmekte olan Sultan'ın "Moğol'un ne kadar askeri var ki" diyerek onları küçümsediğini ve çok az sayıda yardım gönderdiği söylenmektedir [Anonim Selçukname, s. 48., (Türkçe terc., s. 31)] ki bu kayıt, II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'in Moğol tehlikesini ne derece hafife aldığıнын göstergesidir.

⁴ Türkiye Selçuklu Devleti'nin Alâ'ü'd-dîn Keykubâd döneminden itibaren yaklaşan Moğol tehlikesine karşı aldığı tedbirlerden biri devletin doğu sınırlarını tahkim ve takviye idi. Anlaşıldığı kadarıyla ordunun bir kısmı Erzurum'da tutulmaktaydı. Babaîler İsyanından hemen önce Diyarbakır'ın fethi için celp edilen ordunun bir kısmı da Erzurum'dan gelmişti. Gıyaseddin Keyhüsrev Diyarbakır'ın fethinden hemen sonra Harput sübaşı Sinaneddin Yakut'u Erzurum sübaşılığına gönderdi ve Moğollara karşı şarka asker yığdı. Selçuklu ordusu da Diyarbakır'ın fethinden sonra o tarafta daha fazla kalmadı. Zira Moğollar, 1240 Haziranında, Erzurum hudutlarına kadar Gürcistan'ı istila ve yağma ettiler. Onlar Selçukluların şarkta kuvvet yığdığını görünce Türkiye hudutlarına tecavüze cesaret edemediler. Moğollar Bağdad yakınlarına kadar akın ve yağmalarını götürürken Selçuklu ordusu da kışa kadar Şarkî Anadolu'da kaldı. Ancak Babaîler İsyanı meydana gelince Erzurum'daki birliklerden yardım istendi (Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002., s. 419-420, 429.)

⁵ Alâ'ü'd-dîn Keykubâd, komşu devletlerle iyi ilişkiler kurup Moğol tehlikesine karşı bölgede sükun ve asayişini temine çalışırken, Moğollarla ilişkilerinde de dikkatli davranıyordu. Bir yandan Moğollara karşı gerekli askerî tedbirleri alırken, diğer yandan da onlarla iyi ilişkiler kurmanın yollarını bulmuş, Moğol tehlikesini ülkesinden uzak tutma adına Ögedey'in tabiiyet teklifini bile kabul etmişti [İbn Bibî (el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugedî), *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûr il-Alâ'îye*, Tıpkı Basım, (Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi), TTK Yay., Ankara 1956., s. 452-456., (Türkçe terc., I., Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996., s. 448-451.)). Alâ'ü'd-dîn Keykubâd'ın muhtemel Moğol taarruzuna karşı uyguladığı siyaset hakkında bkz., Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, TTK Yay., Ankara 2003., s. 87-91.; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979., s. 137-138, 141.; Claude Cahen, "The Turks in Iran and Anatolia Before the Mongol Invasions", *A History of the Crusades, The Later Crusades 1189-1311, Volume: II.*, (General Editor Kenneth M. Setton, Edited by Robert Lee Wolff-Harry W. Hazard), University of Wisconsin Press., Madison, Wisconsin 1969., s. 691.

⁶ Moğol taarruzuna karşı Erzurum'da toplanan kuvvetler, Babaîler İsyanı ve Meyyâfâkîn Seferi sırasında merkeze çağırılmıştı. Merkeze çağırılan bu kuvvetler arasında ücretli Frank askerleri de bulunmaktaydı [İbn Bibî, s. 503-504.; Ebu'l-Ferec (Bar Hebraus), *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II, (Süryaniceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge-İngilizceden Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999., s. 540.; Simon de Saint Quentin, s. 44.; Alessio Bombaci, "The Army of the Saljuqs of Rum", *Annali*, 38/4 (1978), s. 359.). Moğollar Erzurum'u kuşattığı sırada ise merkeze çağırılan askerlerin henüz tamamı Erzurum'a dönmemiş, hatta Sinaneddin Yakut bir yandan Moğollara karşı mücadele ederken diğer yandan da merkezden gönderilen kuvvetleri beklemeye koyulmuştu [İbn Bibî, s. 517.).

öldü (1241)⁷. Yerine tayin edilen Baycu Noyan⁸, bir yandan Moğol harekâtını iletirmek, diğer yandan ise rakiplerine karşı Kağan'ın nezdinde itibar kazanmak amacıyla, yeni harekât planları hazırladı.⁹ Onun ilk hedefi, Alâ'ü'd-dîn Keykubâd dönemindeki kudret ve haşmetinden uzaklaşmış olan Türkiye Selçuklu Devleti idi¹⁰.

Baycu, 1242 sonbaharında 30 bin kişilik bir orduyla Mugan'dan hareket ederek Anadolu'ya girdi ve Erzurum'u kuşattı. İki ay süren kuşatma sonunda ele geçirdiği şehri yağmalayıp, halkını kâmilan katletti¹¹. Ancak bunlar daha bir başlangıçtı. Zira şehri viraneye çevirdikten sonra Mugan'a dönen Moğol ordusu, 1243 baharında bir kez daha Anadolu'ya yöneldi.

Moğol ordusunun tekrar Anadolu'ya girdiğini öğrenen II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev, devlet erkânı ve ülkenin ileri gelenlerini topladı (bâr-ı hâss). Savaş kaçınılmazdı. Moğol tehlikesi karşısında yapılması gerekenler hakkında fikirlerini sordu. Yapılan müzakereler neticesinde şu hususlarda mutabakata varıldı:

"Müslüman ve Hristiyan (zünânâr dâr) meliklerin gönüllerini almalı; onlara, mevkilerine göre isteklerini yerine getirecek menşurlar ve fermânlar gönderilmeli. Bu konuda ilk elçi Meyyâfânkîn hâkimi Melik Gazi'ye (Şihâbü'd-dîn Gazi)¹² gönderilerek bir süre önce Meyyâfânkîn bölgesini ele geçirmek üzere yapılan seferden dolayı özür dilenmeli ve Sultan'ın kabul edebileceği bir meblağ ondan esirgenmemeli¹³. Ayrıca Ahlat ülkesi (mülk) kardeşi Eşref'den alınarak Melik Gazi'ye

⁷ Curmagon Noyan hakkında toplu bilgi için bkz., Timothy May, *Chormagan Noyan, The First Mongol Military Governor in the Middle East*, (Master of Arts in the Department of Central Eurasian Studies Indiana University), Indiana 1996.; P. Jackson, "Cormagun", *Encyclopaedia Iranica*, Vol: VI, Fasc. 3, (1993). [http://www.iranica.com/newsite/articles/unicode/v6f3/v6f3a016.html]; Bahaeddin Ögel, "Alâ'ü'd-dîn Keykubâd Çağında Batı İran'da Çormahan Noyan'ın Durumu", *Selçuk Dergisi*, Sayı:3 (I. Alaeddin Keykubat Özel Sayısı), (Haziran 1988), s. 13-17.; Enver Konukcu, "Moğol Sunit Boyundan Otegedâ'li Cormahan: Cengiz, Ögedey ve Töregene Hatun Döneminin (1206-1246) Büyük Noyanı", *İslam Öncesi Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan*, (Editorler: Hayrunnisa Alan, Abdulvahap Kara, Osman Yorulmaz), İstanbul 2008., s. 275-288.

⁸ Baycu Noyan hakkında toplu bilgi için bkz., P. Jackson, "Bayju", *Encyclopaedia Iranica*, Vol: IV, Fasc. 1, (1989)., [http://www.iranica.com/newsite/articles/unicode/v4f1/v4f1a001.html].

⁹ İbn Bîbî, s. 514., (Türkçe terc., II., s. 62); Kirakos, *History of the Armenians*, (Trans. Robert Bedrosian), Sources of the Armenian Tradition, New York 1986., s. 240.; Leo de Hartog, *Genghis Khan: Conqueror of the World*, London 2004., s. 156.; May, age., s. 37, 82.; P. Jackson, aynı yer.

¹⁰ Daha 1232'de küçük bir Moğol keşif birliği (karavul) Anadolu'ya girmiş ve Sivas'a kadar ilerledikten sonra hemen geri dönmüştü (İbn Bîbî, s. 419., (Türkçe terc., I., s. 420-421.). Ancak Moğollar, bölgede büyük saygınlığı olan ve kendilerini uzun süre uğraştıran Celaeddin Harezşah'ı Yassıçemen'de (1230) kolayca mağlup eden ve bu suretle büyük bir askeri güce sahip olduğunu gösteren Alâ'ü'd-dîn Keykubâd'ın ülkesine ciddi bir taarruzu göze alamıyorlardı (Uyumaz, age., s. 89-90.).

¹¹ İbn Bîbî, s. 514-517.; Aknerli Grigor, *History of the Nation of Archers*, (Türkçe terc., *Okçu Milletin Tarihi*, (Çev. Hırant D. Andreasyan), İstanbul 1954., s. 15.; Kirakos, s. 240-242.; Ebu'l-Ferec Tarihi, II, s. 541.; Ebu'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, (Türkçe terc., Şerafeddin Yaltkaya), İstanbul 1941., s. 19.; Vardan, *Compilation of History*, (Türkçe terc., "Cihan Tarihi", (Çev. Hrant D. Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, III, İÜEF, (1937), s. 228.; Simon de Saint Quentin, s. 57.; *Anonim Selçukname*, s. 48/31.

¹² İbn Bîbî'nin Melik Gazi olarak adıyla zikrettiği Şihâbü'd-dîn Gazi, Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l Âdil tarafından 1218 yılında Urfa ve Suruç valiliğine getirilmiş, 1220-1244 yılları arasında ise Meyyâfânkîn (Silvan) Eyyûbî Meliki olarak bulunmuştur.

¹³ İbn Bîbî'nin ifadesine göre Türkiye Selçuklu sultanlarında Meyyâfânkîn'e hâkim olmadan çadırlarının daima kapalı kalacağına dair bir inanç mevcuttu. II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev de bu düşünceden hareketle 1241 yılında Meyyâfânkîn'i ele geçirmek üzere hareket etti. Hâlbuki şehrin hâkimi Melik Gazi, Alâ'ü'd-dîn Keykubad gibi II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'e de bağlı kalacağı bildirmişti. Moğol baskısının şiddetini arttırdığı o günlerde Abbâsî halifesi el-Mustansır Müslümanlar arasındaki bu ihtilâfı halletmek için harekete geçti. Melik Gazi (Şihâbü'd-dîn Gazi), halifenin etkisiyle şehrin kadısı ile bir-

verilmeli. Gönderilecek malla, adam (ricâl) tutması ve kullarınızın arasına katılması için hiç vakit geçirilmeden ona bir tevki gönderilmeli.

O bölgelerde bulunan yiğitlerin altın ve gümüşle kendi tarafına çekmek, savaşçı ve tecrübeli 20.000 askeri saltanatın taraftarı yapmak için Melikü'l-Ümerâ Şemsü'd-dîn İsfahânî¹⁴ Suriye tarafına gönderilmeli.

Sis (Kozan) Melikî'ne¹⁵ Erakliye'yi ıktâ' yoluyla vermek ve başka vaadlerde bulunmak suretiyle, sipâh-ı ma'hûd (tâbiyet antlaşması gereği göndermeyi kabul ettiği kuvvet)" ve Frenk askerleri ile hemen Sultan'ın hizmetine (be hidmet-i deh-liz-i hümâyûn) gelmesi istenmeli.

Hep birlikte düşmana saldırmak için onlara (meliklere) başka hazineler de vermeli."¹⁶

Bu tedbirler herkesçe uygun görüldü. Geç de olsa Moğol tehlikesinin ciddiye-tini kavrayan Sultan, Moğol ordusunun karşısına mümkün olduğu kadar büyük bir kuvvetle çıkmak niyetindeydi. Bölgedeki bütün Müslüman ve gayr-i Müslim meliklere elçiler göndererek Moğollara karşı ortak hareket etmek gerektiğini söy-lüyor¹⁷, büyük bir ordu oluşturmak için hiçbir masraftan kaçınıyordu. Ordunun daimî unsurları olan ıktâ' askerleri ve gulâm birliklerine ilave olarak ücretli asker toplanması için hazırlıklar başladı¹⁸. Bunun için hem tâbi Müslüman ve Hıristiyan emîrler, hem de ise Melikü'l-Ümerâ Şemsü'd-dîn İsfahânî görevlendirilerek her birine önemli miktarda para tahsis edilmişti.¹⁹ Sözelimi Melik Gazî'ye Ahlat'ın mülkiyet menşuru yanında 10.000 dinar Alâü'd-dîn altınını (sikke-i Alâ'îye) ve 100.000 dirhem gümüş (aded) gönderilmişti. Yine ücretli asker bulmak için Şam

likte bir elçilik heyeti göndererek II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'e tâbiyetini arz etti. Bunun üzerine Meyyâfârîkîn kuşatması kaldırıldı. Bu olay Melik Gazî'yi (Şihâbü'd-dîn Gazî)'yi incitmiş idi ki metinde bu olaya işaret edilmektedir. Bu konuda bkz., Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 428-429.

¹⁴ Şemsü'd-dîn İsfahânî hakkında bkz., Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemsü'd-dîn İsfahânî", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, SÜ Türkiyat Araş. Enst Yay., Sayı.19 (Bahar 2006), s. 265-394.

¹⁵ Sis Melikî'nden kasıt Kilikya Ermeni Krallığıdır.

¹⁶ İbn Bîbî, s. 518-519.

¹⁷ Elçilerin götürdüğü mesaj şuydu: "Eğer düşmanın saldırıya geçmediği ve idarenin elimizde bulunduğu şu sırada ihmal davranır, birbirimize duyduğumuz eski faydasız bir kin yüzünden işi ağırdan alırsak, yarın Allah korusun, iş işten geçip devletin yıkıldığı, düşmanın üstün geldiği ve talihin gözünün şaşlaştığı sırada dudak ısırmanın ve el ovuşturmanın bir faydası olmaz. Pişmanlık ve ah vahtan başka yapılacak bir şey kalmaz. Şurasını unutmayın ki bizim devletimize bir fela-ket gelmesi durumunda hiç vakit geçirmeden sizleri de düşkünlük ve sefalet çukuruna atarlar. Büyüklük ve huzur, düş-künlük ve perişanlığa dönüşür. Üzüntü ve hüsrân içinde 'Dünyada işlediğimiz büyük kusurlardan dolayı yazıklar olsun bi-ze' âyetinden (Kur'an-ı Kerim 34/9) başka bir şey okumazsınız." (İbn Bîbî, s. 519.)

¹⁸ Türkiye Selçuklu ordusunun daimî kuvvetleri gulâmlar ve ıktâ' askerlerinden, ihtiyaca binaen celp edilen yardımcı kuvvet-ler ise ücretli askerler, tâbi devlet kuvvetleri ve gönüllülerden oluşmakta idi. Köseadağ Savaşı öncesinde hazırlanan ordu-da, orduyu oluşturan bütün unsurlar yer alıyordu. Türkiye Selçuklu ordusu hakkında bkz.; Erkan Göksu, *Türkiye Selçuk-lularında Ordu*, (GÜ Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2008.

¹⁹ İbn Bîbî sadece Melik Gazî ve Sis (Kozan) Melikî'nin ismi zikretmekle beraber bu uygulamaya diğer tâbi melik ve emîrle-rin de dâhil edilmiş olması muhtemeldir. Nitekim Vasiliev, Moğol tehlikesi karşısında Anadolu'daki büyük üç devletin yani Türkiye Selçuklu Devleti, İznik Rum İmparatorluğu ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun ortak hareket ettiğini ve Moğollar-la savaşan Selçuklu ordusunda Trabzon Rum İmparatorluğu kuvvetlerinin de bulunduğunu söylemektedir. (A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire* (324-1453), II., (The University of Wisconsin Pres), 1952, s. 531.). Aynı şekilde Moğol harekâtı karşısında Türkiye Selçuklu Devleti ile 1243 yılında bir ittifak antlaşması yapan İznik Rum İmparatorluğu'nun (George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret İşıltan), TTK Yay., Ankara 1999., s. 406.) da söz konusu ant-laşma gereği Köseadağ Savaşı öncesinde Selçuklu ordusuna asker gönderdiklerini iddia eden Bizans tarihçileri bulun-maktadır. Ancak muasir kaynaklarda bunu doğrulacak herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Turan, *Selçuklular Zamanın-da Türkiye*, s. 432 n.).

ülkelerine gönderilen Melikü'l-Ümerâ Şemsü'd-dîn İsfahanî'ye, 100.000 dinar ve milyonlarca gümüş para (dirhem) tahsis edilmiş, başka bir hazine de Sis (Kozan)'e gönderilmişti.²⁰

Tâbi melikler, Sultan'ın emri gereği asker toplamakla meşgul olurken, Sâhib Şemsü'd-dîn de Suriye'ye gitti. "Bu bölgenin yiğitlerinden fakir olanlarının buruna zenginlik kokusunu ulaştırdı." Ayrıca uc memleketlerden gelen kussâd (haberciler) da "isteklerin elde edildiği, amaca ulaşıldığı, cünûd ve cüyûş toplandığı" haberini verdiler ki²¹ uclardan toplanan bu askerlerin, çoğunluğu Türkmenlerdi.

Hazırlıklar devam ettiği sırada Sultan, çocukları, seçkin adamları ve hiçbir zaman yanından ayırmadığı haremî ile birlikte Mahrûse-i Sivas'a hareket etti. Yanında hassa birlikleri, "hepsi kıştan beri hazırlanan ıktâ' askerleri (asâkir-i kadîm)²² ve ücretli askerlerden (cerâhor)²³ oluşan 70.000 süvâri bulunuyordu.²⁴ Ancak ıktâ' askerleri ve İbn Bîbî'ye göre Sürmarî (Sermarî)²⁵, Gencevî, Gürcî, Ucî, Frank, Kaymerî²⁶ ve Kıpçaklardan²⁷, Ebu'l-Ferec'e göre ise Halebli, Rum, Frank ve Maaddîlerden²⁸ oluşan ücretli askerler²⁹, ordunun tamamını teşkil etmiyordu. Zira uc askerleri (asâkir-i Etrâk), 50.000 kişiyle geldiği haber alınan Melik Gazi, Şam tarafından topladığı 20.000 kişilik ücretli asker birliğiyle beklenen Sâhib Şemsü'd-dîn ve 3000 kişiyle hareket ettiği haber verilen Sis hükümdarı henüz gelmemişti. Bu yüzden Sultan, orduya henüz katılmamış kuvvetleri beklemek üzere bir müddet Sivas'ta kaldı. Burada bir yandan orduya katılacak kuvvetleri beklerken diğer yandan da çevgân oynamak, avlanmak, yiyip içmekle vakit geçiriyor, ayrıca her gün askerleri denetleyerek, savaş araç ve gereçlerini düzenlemekle meşgul oluyordu.³⁰

Türkiye Selçuklu ordusu Sivas'ta bulunduğu sırada, Nâsîhü'd-dîn Fârisî kumandasındaki 2000 kişilik Haleb askeri dışında etraf memleketlerden çağrılan kuvvetlerin hiçbiri gelmedi. Hâlbuki İbn Bîbî'ye nazaran Melik Gazi'nin 50.000, Sis (Kozan) hükümdarı yani Kilikya Ermeni Kralı'nın 3000 ve asker toplamak üzere büyük bir hazine ile Şâm bölgesine gönderilen Sâhib Şemsü'd-dîn'in de 20.000

²⁰ İbn Bîbî, s. 518-519.

²¹ İbn Bîbî, s. 519.

²² İbn Bîbî, asâkir-i kadîm veya leşker-i kadîm ifadesiyle ıktâ' askerlerini kastetmiştir. Geniş bilgi için bkz.; Göksu, agt., s. 77-110.

²³ Türkiye Selçuklu ordusundaki ücretli askerler (ecrîhor/cerâhor) hakkında bkz.; Göksu, agt., s. 110-170.

²⁴ İbn Bîbî, s. 519.

²⁵ Sürmarî (Sermarî) tabirinin günümüzde Sürmeli denilen ve İğdır'a bağlı bir yerleşim birimi olan Sürmariye (Semariye) ile alakalı olması dolayısıyla, bu bölgeden gelen Türkmenlere bu adın verildiği tahmin edilebilir (Bombaci, s. 356., M Said Polat, "Türkiye Selçuklularında Askerî Teşkilât (1071-1243)", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 17 (Bahar 2005), s. 42.) Sürmariye, kalesiyle meşhur olup birçok kaynaktan adı geçmektedir (Göksu, agt., s. 105 n.).

²⁶ Suriye'de bulunan "Halebli" Türkmenler'e bu isim veriliyordu (Bombaci, Polat, aynı yerler.)

²⁷ İbn Bîbî, s. 519.

²⁸ Ebu'l-Ferec tarihinde sıkça geçen Maaddîlar, Maad oğulları veya Maaddîler tabirinin, göçebe Arap kabileleri, Bedevîler (Ma'daye) için kullanıldığı anlaşılmaktadır (Ebu'l-Ferec, I, s. 281, 288, 290, 301 306 ve muhtelif yerler.; Bombaci, s. 356.)

²⁹ Ebu'l-Ferec, bu askerlerin altın mukabilinde toplanan kiralık asker olduklarını açık bir şekilde zikretmiştir (Ebu'l-Ferec, II, s. 541.). Aynı müellif, Tarihu Muhtasari'd-Düvel'de de "kendi askeri dışında Rum, Frank, Gürcü, Ermeni ve Araplardan oluşan ordu" demektedir. (s. 19.).

³⁰ İbn Bîbî, s. 519-520.

kişilik kuvvetle yolda oldukları söyleniyordu. Bunlardan Melik Gazi'nin 50.000 kişilik kuvveti -kaynaklarda belirtilmemiş olmakla beraber- "sipâh-ı ma'hûd" yani tâbi devlet kuvvetleri ile ücretli askerler müteşekkildi ki Melik Gazi'ye ücretli asker celbi için 10.000 dinar Alâü'd-dîn altınını (sikke-i Alâ'îye) ve 100.000 dirhem gümüş (aded) gönderilmişti.³¹ Kilikya Ermeni Krallığı'nın göndereceği 3000 kişilik kuvvet ise yine "sipâh-ı ma'hûd" ve ücretli askerlerden oluşuyordu. Kilikya Ermeni Krallığı ile Alâ'ü'd-dîn Keykubâd döneminde yapılan tâbiyyet antlaşmasına göre 1500³², Simon de Saint Quentin'in rivayetine göre 300 "lance/mızrak"³³ göndermeyi kabul ettiği bilindiğinden, söz konusu 3000 askerin aşağı yukarı yarısı tâbi devlet kuvvetleri (sipâh-ı ma'hûd) geriye kalanı ise bedeli merkezden gönderilen ücretli askerler idi.³⁴ Bunların dışında Şâm ve Haleb civarında bulunan Sâhib Şemsü'd-dîn, "sayıları hesaba kitaba gelmeyen Hârezmî, Baalbeki³⁵, Kıpçak ve Kürd'ten meydana gelen bir ordu" meydana getirmiş, bu ordunun her neferinin 6 aylık erzakını peşin vererek, savaş araç gereçlerini, mühimmat ve silahları hazırlamıştı.³⁶

Bunların hiçbirisinin orduya iltihak etmemiş olması, bazı devlet ricalinin sabrını tüketiyordu. Bu sırada casuslar ve muhbirlerden (cevâsis u munhiyân) Baycu Noyan'ın Horasan, Irak, Fars ve Kirman beldelerinden topladığı çekirge ve karınca sürüsü gibi kalabalık ordusuyla süratle gelmekte olduğu haberi geldi. Bu haber üzerine yardım birliklerinin gecikmesini göz önünde bulunduran tecrübeli devlet büyükleri, Sivas'ın her türlü araç ve gereçle dolu bir şehir olduğuna işaret ederek yardım kuvvetlerini beklemek bahanesiyle burada kalıp şehrin tahkim edilmesini tavsiye ettiler. Onlara göre Sivas'ta savunmaya geçmek, Melik Gazi'den gelecek 50 bin askerden daha etkili olacaktı. Ancak bu düşünce, İbn Bîbî'nin "ömürlerinde savaş zorluğu görmemiş, felaket acısı tatmamış, çarpışma zahmeti çekmemiş, dert zehri içmemiş, gençliğin verdiği güçle mağrur olan yeni yetmeler" olarak tarif

³¹ Tâbi emirlerden tâbiyyet muahedesinde belirlenen miktar dışında bir kuvvet, hele de ücretli asker talep edildiği zaman, bunun bedeli metbû hükümdar yani merkez tarafından karşılanırdı. Göksu, agt., s. 180-181.

³² Söz konusu 1500 kişilik kuvvetin 1000'i süvari, 500'ü ise çarhçı olarak belirlenmişti [İbn Bîbî, s. 341-342.; Kirakos, s. 152-153.; *Anonim Selçuknâme*, s. 46., (Türkçe terc., s. 30.); Ebu'l-Ferec, II., s. 521.; Osman Turan, "Anatolia in the Period of the Seljuks and the Beyliks", *The Cambridge History of Islam*, Vol.1/A, (Edited by Peter Malcolm Holt, Ann Katharine Swynford Lambton, Bernard Lewis), Cambridge 1970., s. 246-247.].

³³ "Lance/mızrak" tabiri Avrupa'da "bir süvâri ve bu süvâriye bağlı savaşçı ve hizmetkârlardan oluşan bir birliği" ifade etmekte olup bir lance/mızrağın, ortalama beş savaşçıdan oluştuğu bilinmektedir. Konu hakkında yarıntılı bilgi için bkz.; Göksu, agt., s. 183-185.

³⁴ Kilikya Ermeni Krallığı ise ne tâbi devlet statüsü gereği göndermeyi vaat ettiği kuvvetleri ne de Sultan tarafından para gönderilerek celp etmesi istenen Frank ücretli askerleri göndermemiştir.

³⁵ Türkçe tercümede "Yadbeki" olarak okunmakla beraber (İbn Bîbî, Türkçe terc., II., 79), bunların Lübnan'daki Baalbek bölgesi ahalisi olması kuvvetle muhtemeldir (Bombaci, agm., s. 355-356.; Polat, agm., s. 43.)

³⁶ Sâhib Şemsü'd-dîn hazırlıkları tamamladıktan sonra Rum tarafına hareket etmek üzereyken Selçuklu ordusunun akıbeti duyulmuştu. Bunun üzerine topladığı ordu dağılan Sâhib Şemsü'd-dîn, sarf ettiği para ve malları tekrar toplamaya çalışsa da fazla bir şey elde edemedi. Bir süre daha o bölgede kaldıktan sonra önce Malatya'ya daha sonra ise Sultan'ın dergâhına varmak için hareket etti. Bu arada Malatya hâkimi Mübârizü'd-dîn Çavlı da saltanat makamına haberciler (kussâd) göndererek, Sâhib'in ve öteki devlet büyüklerinin gelişini haber verdi ve "Naib'in Köseadağ'a gidişi sırasında, ücretli (cerâhor) askerlerin gelmesinin gecikmesinden dolayı Sâhib, geç kalmıştır. Bu yüzden padişahın öfkelenip sinirlenmesinden korkmaktadır. Eğer bargâh makamından ona izzet ve ikramda bulunulacağı ve iyi davranılacağı konusunda bir ferman çıkarsa, bu padişahın iyi huylarının ve kullarına iyi davranmasının bir göstergesi olur" diye arz etti. Bunun üzerine Sâhib Şemsü'd-dîn'e vezirlik fermânı ve menşuru gönderildi ve böylece endişesi giderildi (İbn Bîbî, s. 538-539.).

ettiği grubun etkisiyle Sultan tarafından kabul edilmedi³⁷ ve Türkiye Selçuklu ordusu Köseadağ'ın yolu tuttu.³⁸

Kaynaklarda farklı rivayetler olmakla beraber sayısı 70.000'i aşan Türkiye Selçuklu ordusu³⁹ Köseadağ'a vardığı zaman geniş otlaklar, bol sular ve sağlam mevziler buldu ve hiçbir taraftan yabancı askerlerin bargâha yol bulamayacağı bir yerde mevzilendi. Bu müstahkem mevkide gelecek yardım beklenirken Baycu Noyan'ın, aralarında Ermeni ve Gürcü birliklerinin de bulunduğu 40.000 süvâriyle Erzincan'ın Akşehir ovasına vardığı haberi ulaştı.⁴⁰ Bu haber, Moğollarla bir an evvel harbe girmek isteyen tecrübesiz devlet ricali -ki İbn Bîbî'nin ifadesiyle onlar Hâssü'l-hâss-ı Sultan idiler- arasında sevince sebep olurken, "bilge emîrlar ve tecrübeli büyükler" bir kez daha aceleci davranılmaması konusunda Sultan'ı uyararak mecburiyetini hissettiler. Sâhib Mühezzibü'd-dîn Ali⁴¹ ile daha önce Türkiye Selçuklu ordusundaki ücretli askerlerin kumandanlığını yapan⁴², ancak bu muharebede "beglerbegi" mansıbiyla karşımıza çıkan Gürcüoğlu Zahirü'd-dîn⁴³, Sultan'ın huzuruna çıkarak "Boş hayallerle kendimizi tehlikeye atmamız, askeri yok yere zahmete ve sıkıntıya sokmamız yakışık almaz. Yerleştiğimiz bu mevzi, düşman baskınından hiçbir endişe duyulmayacak bir yerdir. Mevzilerin sağlamlığı,

³⁷ İbn Bîbî, s. 520.

³⁸ İbn Bîbî, s. 521-522. (Köseadağ, Zara-Suşehri arasında bir dağ olup bugün de aynı adı taşımaktadır. Selçuklu ordusunun bu dağın kuzey eteğinde Kelkit Çayı'na yakın bir düzlükte dağa yaslanarak ordugâh kurduğu anlaşıyor (Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 433 n.). Kirakos Selçuklu ordugâhı olarak Erzincan yakınlarında Ch'man-Katuk (Çimen-Gedük) adı verilen köyü gösterirken (Kirakos, s. 244.), Aknerli Grigor da savaşın Erzurum-Erzincan arasındaki bir ovada meydana geldiğini söylemektedir (s. 16.).

³⁹ İbn Bîbî, Sultan'ın 70.000 süvâri ile Sivas'a hareket ettiğini söyledikten sonra burada uc askerleri, 50.000 kişiyle geldiği söylenen Melik Gazi, 3000 kişiyle geldiği söylenen Sis hükümdarı, 20 bin asker toplamak üzere Suriye'ye gönderilen Sâhib Şemsü'd-dîn ve 2000 kişilik bir kuvvetle Türkiye Selçuklu ordusuna katılacak olan Nâsihü'd-dîn Fârisî'nin beklediğini, Nâsihü'd-dîn Fârisî'nin 2000 kişilik kuvvetinin gelmesinden sonra daha fazla beklenmeyerek Köseadağ'a doğru yola çıkıldığını kaydetmektedir. Ancak kaydın devamında "ordunun dışındaki bir ordudan 80.000 savaşçı" ifadesi bulunmaktadır ki bu kayıttan (...هشتاد هزار عنان مردان کارزار از سیاهی بیرون سیاهی...) İbn Bîbî, s. 521.) Sultan'la beraber Sivas'a gelen 70.000 kişilik ordu dışında 80.000 savaşçının daha toplanmış olduğu ve her iki ordunun beraberce Köseadağ'a hareket ettiği anlamı çıkmaktadır. Bu durumda İbn Bîbî'ye nazaran Türkiye Selçuklu ordusunun sayısı 150.000'e ulaşmaktadır. Yine İbn Bîbî, Mühezzibü'd-dîn Ali'nin, Köseadağ Savaşı sonrasında Mugan'da görüştüğü Baycu Noyan'a "bu defa Allah, yardım ve desteğini sizin devletinize verip, İslam devletine karşı zafer ve başarı kazanmanızı sağlamışsa, onunla mağrur olmamak gerekir. Sizin de bildiğiniz gibi savaşta öldürülüp ortadan kaldırılan (Selçuklu) askerinin sayısı 3000 süvariden fazla değildir. Buna karşılık Moğol ordusundan da çok sayıda asker hayatını kaybetti. Daha Rum memleketlerinin ve uclarının (etraf) silahlı, teçhizatlı ve dağ yapılı atlara sahip yüz binlerce askeri vardır" dediğini zikretmiştir (İbn Bîbî, s. 533). Bunun dışında Anonim Selçuknâme 100.000 (s. 48.; Türkçe terc., s. 32.), Aknerli Grigor, 160.000 (s. 16.), Rubruck ise -yanında bulunanlardan duyduğuna göre- 200.000 atlı olduğunu söylemektedir (William of Rubruck, *The Journey of William of Rubruck to the Eastern Parts of the World*, (Translated by William Woodville Rockhill), Published for the Hakluyt Society, Cambridge University Press, London 1900., s. 276.). Ancak bu rakamların ~~Moğol ordusunun sayısına~~ ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Simon de Saint Quentin ise öncü olarak 40.000 askerin gönderildiğini, bu rakamın ordunun her onluğundan üç kişinin alınmasıyla meydana geldiğini söyler ki buna göre Moğol ordusunun toplam sayısı müellife göre 120.000 kişidir (Simon de Saint Quentin, s. 58.). Hetum, 30.000 rakamını verirken (Hetum, *History of the Tartars (The Flower of Histories of the East)*, (Trans. Robert Bedrosian), New Jersey 2004., s. 39.), Rubruck -yine yanında bulunanlardan duyduğu kadıyla- 10.000'den fazla olmadığını söylemektedir (Rubruck, s. 276.).

⁴¹ Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman'ın babası olan Mühezzibü'd-dîn Ali hakkında bkz., Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, DTCF Yay., Ankara 1970., s. 27-35

⁴² 1241 tarihli Meyyâfârkın seferinde Türkiye Selçuklu ordusunda bulunan ve öncü olarak görev yapan Frank ücretli askerler, Gürcüoğlu Zahirü'd-dîn komutasında bulunuyorlardı (İbn Bîbî, 506-507.).

⁴³ Gürcüoğlu Zahirü'd-dîn'in beglerbegi olarak zikredilmesi dikkat çekicidir. Anonim Selçuknâme'de "sipâhsalâr" olarak kaydedilmiştir [Anonim Selçuknâme, s. 48. (Türkçe terc., s. 32.)]. Ancak müellifin buradaki beglerbegi unvanını, adı geçen divân beglerbegliği mi, yoksa bu muharebe dolayısıyla diğer kaynaklar tarafından da teyit edildiği üzere ordunun kumandanlığını (sipâhsalâr) yapmış olması münasebetiyle mi kullandığı açık bir şekilde anlaşılamamaktadır.

geçilmezliği, hayvanlar için otun bolluğu, böyle durumlarda çok büyük ve bulunmaz bir avantajdır. Her ne kadar imkânsız olsa da onların geçidi (derbend) aşmaları durumunda da askerlerimiz rahatlıkla karşı koyabilir. İş, istenildiği şekilde sonuçlanır. Ayrıca Sis hükümdarının da 3000 Ermeni ve Frank süvâriyle iki gün sonra bize katılacağı haberini aldık. Onların fazla kişiyle bize katılmaları bizim için büyük destek olur” dediler.⁴⁴

Sâhib Mühezzibü'd-dîn Ali ve Gürcüoğlu Zahîrû'd-dîn'in bu sözleri fayda etmedi. Hatta Sultan'ın maiyeti arasında bulunan Muzaferü'd-dîn oğlu (Nizâmü'd-dîn Suhrâb), doğrudan doğruya Gürcüoğlu Zahîrû'd-dîn'i hedef alarak “Şüphesiz Hristiyan korkak olur. O millette fazla önem veriyor.⁴⁵ Sâhib olduğu bu kadar askerle Sultan Sis hükümdarını niye beklesin? Cihan padişahı lütfedip seçeceğim 1000 Frank süvâriyi emrime vererek beni Moğolların üzerine gönderirse, Yüce Allah'ın izniyle Moğolları yenip dağıtırım” deyince Zahîrû'd-dîn söz aldı ve şunları söyledi:

“Ülkenin ve devletin bir saç teline asılı, düşman kılıcının çekili olduğu bir durumda kıcının kokusu dünyayı rahatsız eden, sonuçları, Allah saklasın, Suriye ve Rum ülkelerinin felaketine sebep olabilecek böyle bir sözü özellikle cihan padişahının huzurunda sarf etmek yakışık almaz. Bu sözün ve davranışın etkisini sadaka vermek ve tövbe etmekle savuşturmak, insanî tedbirlerle birlikte niyâz ve yakarışı Rabbânî takdirin bârgâhına göndermek, ezeli hükmün bir engeli ve karşı koyması olmasa bile Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'inde muhaliflerin ve düşmanların yenilmesi konusunda Peygamberlerin Efendisine, 'İş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah'a güven' (Kur'an-ı Kerim, 3/159) şeklindeki buyruğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Kur'an hükümlerine uymak, Müslümanlar için elzemdir. Şurası bir gerçektir ki, ben Yüce Allah'tan korktuğum için korkağım. Şu anda doğru görüşe ve sağlam mantığa itibar edilmezse, yarın -Allah korusun- ülkenin yıkımı ve halkın perişan olması durumu ortaya çıkar. Bu fitne karşısında ihmalkâr davranmak, bu olay karşısında kusurlu olmak, insanın kıyamet gününe kadar kötü adla anılmasına ve lanetlenmesine sebep olur.”⁴⁶

⁴⁴ İbn Bîbî, s. 522.

⁴⁵ Osman Turan'ın da belirttiği gibi Muzaferü'd-dîn oğlu'nun, buradaki sözleriyle Gürcüoğlu Zahîrû'd-dîn'in Moğol ordusunda mevcut olduğunu bildiğimiz Gürcü ve Ermeni birliklerinden korktuğunu ima etmektedir. (Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 436.) Ancak bu cümleden hemen sonra gelen “Sâhib olduğu bu kadar askerle Sultan Sis hükümdarını niye beklesin?” ifadesine bakılırsa, Muzaferü'd-dîn oğlu'nun, Kilikya Ermeni Krallığı'nın göndereceği Ermeni ve Franklardan oluşan 3000 kişilik kuvvetin beklenmesi konusundaki ısrarı nedeniyle bu ithamda bulunmuş olması da muhtemeldir.

⁴⁶ İbn Bîbî, s. 523. [Gürcüoğlu Zahîrû'd-dîn'in verdiği cevapta kendisinden Hristiyan olarak bahseden Muzaferü'd-dîn oğlu'nu Kur'an ayetleri ve hadislerle atıfta bulunarak uyarması ve görüşlerinin din ve devletin selameti için dikkate alınması gerektiğini vurgulaması ise dikkat çekicidir. Osman Turan da Zahîrû'd-dîn'in ithamlar karşısında “Hristiyan olmakla beraber Allah'a inandığını” söylediğini kaydetmiştir (Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 434). İbn Bîbî Muzaferü'd-dîn oğlu ile Zahîrû'd-dîn arasındaki tartışmanın devamını şu şekilde kaydetmiştir. “O cevap üzerine Muzaferü'd-dîn oğlu, şarabın verdiği aşırı sarhoşluktan ve gençliğin verdiği hiddet ve atılganlıktan küfretmeye başladı. Mühezzibü'd-dîn Ali, onu azarlayarak, ‘Sen yazıp çizmenin dışında başka ne bilirsin?’ dedi. Muzaferü'd-dîn oğlu'nun Sultan'ın huzurunda ettiği küstahlığın şahidi olmalarına rağmen ona müdahale etmeyen devlet büyükleri, ‘Alçak uyarılmazsa azar’ sözünü söyleyerek şaşkın ve perişan bir halde Sultan'ın huzurundan ayrıldılar. Akşamdan sabaha kadar ülkenin ve devletin elden çıkmakta ve batmakta olduğuna ağlayıp sızlandılar. Sultan ise, eğlence meclisinde yiyip içerek sabahı etti (İbn Bîbî, s. 523-524).]

Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'in, tecrübesiz emîrlerin telkiniyle aceleci davranıp orduya henüz iltihak etmemiş olan kuvvetlerin gelmesini beklemeden hareket etmesi, muharebe öncesi yapılan büyük bir hataydı. Ancak beklenen kuvvetlerin, tahmin edilenden daha uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen bir türlü gelmemiş olması, sözkonusu emîrlerin, Türkiye Selçuklu ordusuna iltihak konusunda ağır davrandıkları fikrini de akla getiriyordu. Hatta Ebu'l-Ferec'e göre bu emîrler, vaat ettikleri yardımı gerçekleştirilerek Sultan'a "ihanel" etmişlerdi.⁴⁷ Şüphesiz bu durum, onların hadiselerin sonucuna göre hareket etme düşüncesinde olmalarından kaynaklanmıştı ve Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev aceleci davranmamış olsaydı bile, söz konusu kuvvetlerin orduya katılacakları şüpheliydi.

Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev, kendisini usanmadan ikaza devam eden tecrübeli devlet adamlarının fikrine ehemmiyet vermeyerek Moğol ordusuna taarruz kararı verdi.⁴⁸ Muzafferü'd-dîn oğlu, Gürcüoğlu, Veliyü'd-dîn Pervâne, Nâsihü'd-dîn Fârisî ve diğer sipehdâr ve komutanlar (leşkerkeş) kumandasında Moğol ordusu üzerine yürüyen Türkiye Selçuklu ordusu (Rûmî), 3000 kadar Frank süvârî dışındâ Şâmî, Rûmî, Gürcî ve Ucî askerlerden oluşuyordu ki bu öncü kuvvetin toplam sayısı 20.000 kadardı.⁴⁹

İbn Bibî'nin kaydına göre Türkiye Selçuklu kuvvetlerinin "büyük bir cesaretle canlarını hiçe sayarak geyiklerin bile yürüyüp gezinemeyeceği sarp geçitlerden (derbend) yılan gibi aktıklarını" gören Baycu Noyan, "Bunlar kaçmaktan başka bir iş yapamazlar. Bugün kılıcımın altında kelle görüyorum. Onlar dar geçide gelinceye kadar beklemek gerekir. Çünkü aşağıya ininceye kadar yorulurlar. Oradan kaçmaya mecalleri kalmaz" demişti. Gerçekten de öncü askerlerin (leşker-i pîşrev) hepsi aşağıya inince, kendi kendilerinin giriş çıkış, iniş tırmanış yolları kapandı. Baycu Noyan, klasik sahte ricat yöntemini uyguladı ve önce üzerlerine saldırdıktan sonra geri çekildi. Selçuklu süvarileri, ağır zırh ve teçhizat taşıyan atları yorgun düşünceye kadar canla başla savaştılar. Moğol ordusunun çekilmesini, düşmanın hezimete uğradığı şeklinde algıladılar. Ancak Baycu Noyan, Rum askerle-

⁴⁷ Ebu'l-Ferec, II, s. 541.

⁴⁸ Sultan'ın bu hareketi ile İbn Haldûn'un devletin yıkılış devresine ait öngörüsü birebir uyumaktadır. İbn Haldûn şunları söylemektedir: "Beşinci devre israf ve saçıp dağıtma çağıdır. Hükümdarlar bu çağda kendilerinden önce hükümet sürenlerin topladıklarını şehvet, arzu ve zevkleri uğrunda dağıtmakla meşgul olurlar, yakınlarına, konuştukları kimselere ve kötü dostlarına, kötü terbiye tesirinde yetişenlere cömertlik göstermekle vakitlerini geçirirler. Onları içinden çıkamayacakları ve idare edemeyecekleri büyük memuriyetlere tayin ederler, büyük ve bilmedikleri işleri onlara havale ederler. Kendi kavimlerinden olan devletin büyük yardımcılarını ve seleflerinin iyiliğini görenleri bu gibi önemli iş ve görevlerden uzaklaştırırlar, onların kalplerini kırarlar ve kendilerine gücendirirler. Bu suretle bu devlet adamlarının yardımından mahrum olurlar ve askere ayrılan masrafları kendi arzu ve şehvetlerine sarf ederler. Hükümdar onlarla temaslarda bulunmadan perde arkasında yaşadığı, onları yoklamadığı ve tefiş etmediği cihetle ordu teşkilâtını da bozarlar. Böylece selefleri tarafından kurulan her şeyi yıkarlar, işte bu devrede devlette ihtiyarlar hali husule gelir. Devlet, tedavisi kabil olmayan hastalığa tutulur ve bu hastalıktan iyileşmesi imkânsız bir hale gelir, aşağıda devletlerin halleri sırasında anacağımız gibi büsbütün yıkılmaya kadar, bu hastalıktan kurtulmaz, devlet yıkılır. Tanrı vârislerin en hayırlısıdır." (İbn Haldun, *Mukaddime*, I, (Çev. Zakir Kadiri Urgan), MEB Yay, İstanbul 1997., s. 447.)

⁴⁹ İbn Bibî, 3000 Frank ve Rûmî demektedir ki Rûmî ifadesinin Türkiye Selçuklu ordusunu nitelendirdiği anlaşılmaktadır. Bunlar içerisinde sadece Nâsihü'd-dîn Fârisî'nin, Haleb'den gelen 2000 kişilik kuvvetle (Şâmî) muharebeye girdiği düşünülecek olursa, Moğollar üzerine gönderilen kuvvetin tamamının 3000 kişi olması beklenemez. Dolayısıyla söz konusu 3000 sayısının sadece Franklar için kullanılmış olması muhtemeldir. Nitekim bazı kaynaklarda bu öncü kuvvetin 20.000 kişi olduğu kaydedilmiştir (Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 435.)

rinin kımıldayacak halinin kalmadığını görünce askerlerine geri dönüp ok yağdırmalarını buyurdu ve kısa zaman içinde Şâmî, Rumî, Frank, Gürcî ve Ucî askerlerinden meydana gelen Türkiye Selçuklu öncüleri kâmilten imha edildi.⁵⁰ Öncü kuvvet kumandanlarından Şalva oğlu, sarhoş bir halde sancaklarını (alem) indirerek kaçtı.⁵¹ Nâsihü'd-dîn Fârisî uzun bir müddet mücadeleye devam etti ise de fazla dayanamayarak Sultan'ın yanına döndü. Sultan'a ağır sözler söyleyen Nâsihü'd-dîn Fârisî, "Böyle bir görüş ve önlemle, böyle uğursuz devlet erkânıyla nasıl cihangirlikten dem vurur, düşmanın karşısına çıkarsın? Ülkeyi, milleti ve devleti yok edip, Müslümanları ve bütün insanları acılara boğdun." dedi ve Haleb'e doğru hareket etti.⁵²

Moğol öncüleriyle yapılan muharebede ücretli askerler önemli rol oynamıştı. Bu ücretli askerler arasında ilk sırada Franklar geliyordu. Ermeni müverrihi Hetum'a göre Limniatili John ile Bonifacio de Molinis adlı iki Venedikli kumandanın emri altında bulunan bu Franklar (Latinler), Kıbrıs'tan gelmiş⁵³, ancak hiç biri geri dönememişti⁵⁴.

Selçuklu ve Moğol kuvvetleri arasında meydana gelen bu muharebe, esasen öncü kuvvetler arasında meydana gelen çarpışmaydı. Ancak ilk çarpışmadan sonra korkuya kapılan ve ordusu dağılan Sultan, idareyi Çaşnigir Mübârizü'd-dîn Çavlı'ya havale etti ve haremi ile az miktarda hazinesini yanına alarak Tokat'a kaçtı.⁵⁵ Dolayısıyla asıl muharebe yapılmadan yenilgi kabul edildi. Hatta Selçuklu ordugâhına gelen Moğol ordusu, Selçuklu askerlerini görmeyince bunun bir tuzak olduğu zannıyla iki gün bekledi. Baycu, iki gün sonunda Selçuklu ordusunun kaçmış olduğuna kanaat getirdi ve ordugâha girme emrini verdi. Aknerli Grigor, hadiseyi şu şekilde naklediyordu: "Ertesi gün, sabah olunca, Tatar, Ermeni ve

⁵⁰ Mühezzibü'd-dîn Ali, Köseadağ Savaşı sonrasında barış imzalamak üzere Mugan'a gidip Baycu Noyan'la görüştüğü sırada Türkiye Selçuklu ordusunun kaybının 3000 kişiden ibaret olduğunu, buna karşılık Moğolların zayıflatının daha fazla olduğunu söylemiştir (İbn Bîbî, s. 533).

⁵¹ Şalva oğlu, muharebe sonunda idam edilmiştir. Ancak bu şahıs, birçok araştırmacı tarafından İbn Bîbî'de isimlerine sık sık tesadüf edilen Gürcüoğlu Zahirü'd-dîn ve ücretli Frank askerlerinin lideri Fardahla'yla karıştırılmış ve her üç şahsın aynı kişi olduğu varsayılmıştır. Kanaatimizce İbn Bîbî'nin Sultan'ı yanlış bir karar vermemesi için son ana kadar uyarmaya devam eden, bu davranışından ötürü bazı devlet adamları tarafından korkaklıkla itham edilen, güngörmüş, tecrübeli devlet adamı olarak tanıtıp her fırsatta övdüğü Gürcüoğlu (Zahirü'd-dîn)'nun, savaşa sarhoş olarak katılıp ilk fırsatta kaçan Şalva oğlu ile aynı şahıs olması uzak bir ihtimaldir. Konu hakkında geniş bilgi için bkz.; Göksu, agt., s. 162-163.

⁵² İbn Bîbî, s. 525.; Ebu'l-Ferec, *Tarihü Muhtasari'd-Düvel*, s. 19.

⁵³ Hetum, s. 39.; Bombaci, 360.

⁵⁴ "... Moğollar (Tatars) Sultan'ın pek çok askerini öldürdüler. Bizim askerlerimizden (Serjeants) bazıları da şöreti Kıbrıs'a kadar ulaşmış olan bu savaşa katılmak ve hem de ganimet elde etmek hatırına Ermeniy'e gittiler, ancak onlardan hiç-biri bir daha geri dönmedi." (Jean de Joinville, *The Memoirs of the Lord of Joinville*, (A New English Version Ethel Wedgwood), London 1906., s. 62., (Türkçe terc., Bir Haçının Hatıraları, (Çev: Cüneyt Kanat) Ankara 2002., 84.); Ayrıca bkz., Timoty M. May, "The Mongol Precedence and Impact in the Lands of Eastern Mediterranean", *Crusaders, Condottieri and Cannon: Medieval Warfare in Societies Around the Mediterranean*, (Edited by Donald J. Kagay and L. J. Andrew Villalon), Brill 2003., s. 134.)

⁵⁵ Çaşnigir Mübârizü'd-dîn Çavlı savaştan kaçarak Sultan'ın yanına geldi. Muzafferü'd-dîn oğlu'nun disiplinsizliğinden, yersiz aceleciliğinden ve Şalva oğlu'nun sarhoşluğundan şikâyetle bulunurken Sultan, "İci (ağabey), bu konuda neyi öneriyor ve yapılacak şey nedir?" diye sorar. Çavlı ise şu cevabı verir: "Düşünme sırasında ve tedbir zamanında tecrübelemeye dayanarak huzurunda çıkış yollarını arz ederken, benim görüşlerime itibar etmedin. Bu durumda ben kulunun veya başkalarının elinden ne gelir?" Karşılıklı konuşup danıştıktan ve tedbirler düşündükten sonra Sultan, "Ben gidiyor, ülkenin yönetim dizginini sana bırakıyorum. Bildiğini ve yapabildiğini hiç çekinmeden yap" diyerek Tokat'a doğru yola çıkar (İbn Bîbî, s. 526.).

Gürcü askerleri, Sultan'a karşı yürümek üzere birleştiler. Büyük bir süvari kuvvetiyle Sultan'ın ordusuna doğru yürüdüler. Fakat ordugâha varınca birçok erzak ve eşya ile dolu çadırlardan başka bir şeye rastlayamadılar. Sultan çadırının dış ve içten birçok kıymetli tezyinat eşyasıyla süslü ve kapısında pars, arslan ve kaplan gibi vahşi hayvanların bağlı bulunduğunu gördüler. Sultan, Tatarlara itaat etmek isteyen emirlerin ittifaksızlığından korkarak geceleyin bütün ordusu ile beraber kaçmıştı. Sultan'ın firar ettiğini gören Tatarlar, bunun bir tuzaktan ibaret olmasından şüphelenerek çadırları bir müfrezenin muhafazası altına koyup ordularının büyük bir kısmı ile Sultan'ın takibine çıktılar. Fakat onlar kendi memleketlerinin müstahkem mevkillerine varmış olduklarından kimseyi tutamadılar. Tatarlar, Rum Sultanı'nın hakikaten firar etmiş olduğunu öğrenince geri döndüler. Ordunun bütün erzak ve eşyasını, korku içinde kaçarken bırakılmış olan güzel renkli büyük çadırları ele geçirdiler. Ertesi gün büyük bir sevinç içinde Rûm (Anadolu) memleketine taarruz ettiler."⁵⁶

Sultan Alâ'ü'd-dîn Keykubâd'ın miras bıraktığı kudretli Türkiye'nin, onun ölümünden kısa bir süre sonra uğradığı Köseadağ felaketi, Selçuklu devletinin mukadderatı ve memleketin inhitatı üzerinde ağır bir rol oynuyordu. Türk ordusu, maddeten Moğollara üstün olduğu halde, başta Sultanın liyakatsizliği, korkaklığı, sağlam insanlara kıymet vermemesi ve taktik hataları yüzünden ciddî bir müdafaada bulunmadan derhal bozguna uğramış ve dağılmıştı. Bu münasebetle vezîr Mühezzibü'd-dîn Ali'nin Amasya kadısı olan Fahrü'd-dîn'e söylediği sözler bu durumu bir kere daha gözler önüne sermektedir. Bu akıllı vezîr, bozgun üzerine Amasya'ya vardığında hadiseyi gözyaşları ile ve herkesin ağlayışı karşısında anlatırken: "Memleket işleri ve saltanat ahvali sultanın akılsızlığı, gençliği ve nâdânlığı, ayak takımı ve rezillerle oturup kalkması sebebi ile bu derekeye düştü; aşırı eğlencenin uğursuzluğu yüzünden bu hale geldi" ifadesiyle felaketin esas âmilini belirtiyordu.⁵⁷

Moğolların Selçuklu Devleti'ne vurduğu darbe, onun Yakın Doğu siyaseti üzerinde bir buçuk asırdan beri sahip bulunduğu önemli rolü bir anda hiçe indirmişti. Gerek Türkiye Selçukluları gerekse daha önce onları metbû' tanıyan civardaki devletler Moğol tâbiyyetine girdiler. Köseadağ mağlubiyetinden bir müddet sonra Muğan'a giden Mühezzibü'd-dîn Ali, Baycu Noyan'la yaptığı görüşmede Moğol tâbiyyetini resmen kabul etti.⁵⁸ Ardından Şemsü'd-dîn Isfahânî Batu Han'a

⁵⁶ Aknerli Grigor, s. 16-17.; ayrıca bkz., Simon de Saint Quentin, s. 58-59.; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasari'd-Düvel*, s. 20.

⁵⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 438.

⁵⁸ İbn Bîbî, s. 533-535. [İbn Bîbî'nin naklettiğine göre (s. 533) Mühezzibü'd-dîn Ali, Baycu Noyan'a şunları söylemişti: "...Noyan'a malumdur ki, eğer bu defa Allah, yardım ve desteğini sizin devletinize verip, İslam devletine karşı zafer ve başarı kazanmanızı sağlamışsa, onunla mağrur olmamak gerekir. Sizin de bildiğiniz gibi savaşta öldürülüp ortadan kaldırılan (Selçuklu) askerinin sayısı 3000 süvariden fazla değildir. Buna karşılık Moğol ordusundan da çok sayıda asker hayatını kaybetti. Daha Rum memleketlerinin ve uclarının (etraf) silahlı, teçhizatlı ve dağ yapılı atlara sahip yüz binlerce askeri vardır. Eğer Rum memleketlerinin arı kovanına çomak sokulursa, uzun yıllar heyecan, fitne ve karışıklık sakınleşip son bulmaz. Rum ülkesinin düzeni, Selçuklu sultanlarından başkası tarafında sağlanamaz. Memleketlerin ve ülkenin hal-

gönderildi ve Batu Han ona, Mühezzibü'd-dîn Ali ile Baycu Noyan arasındaki antlaşmayı tasdik mahiyetinde bir yarlıg verip Sultan'a gönderdi.⁵⁹ Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara tâbiyeti, resmen ve hukuken teyit edilmiş oldu. Bu durum 1256 tarihinde Hülagü'nün İran'a gelip, imparatorluğun batı kısmı üzerinde fiilen hükmetmeye başlamasına kadar devam etti.⁶⁰

kı, onlara boyun eğme ve emirlerine uymadan başka şey yapmazlar. Başka bir padişah orayı elinde tutamaz. Eğer Noyan, İlhan'ın takip ettiği doğru yolu takip eder, yöneticilik ve tedbirli olma kurallarına uyarsa, Sultanla barış yapmayı kabul eder. Çünkü dünyaya sahip olmuş ve onları size bırakmış olan geçmiş zamanın büyükleri ve padişahları, 'Barış kapısını çalan, tevazu ve düşkünlük kapısından giren kimselerin rızasını kazanmada, onların dileklerini yerine getirmede acele davranmak gerekir. Onların isteğini reddedip geri çevirmek devlet ve memleket yöneticilerinin en büyük hatası ve gafleti sayılmalıdır. Herkese belli ve açıktır ki, padişahlık sebepleri, dağ gibi dayanıklı askerlerden, güçlü atlardan, düşmanı avlayan silah ve mühimattan meydana gelir ve bunlar, diğer ülkelerden daha çok Rum ülkesinde bulunur. Ayrıca savaşmaktan maksat kazanmaktır. Yüce Allah sizin güçlü ordunuzu başarılı kıldığına göre, şimdi düşmanlık kılıcını barış kınına koymamız, barış içinde dostluk ve kardeşlik yolundan yürümeniz gerekir."

⁵⁹ İbn Bîbî, s. 542-543.

⁶⁰ Kaymaz, *Pervâne*, s. 35.

KAYNAKÇA

- Aknerli Grigor, *History of the Nation of Archers*, (Türkçe terc., *Okçu Milleti Tarihi*, (Çev. Hırant D. Andreasyan), İstanbul 1954.
- Anonim *Selçuknâme*, (*Târîh-i Âl-i Selçûk der Anadolu*), Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III, (Neşr ve çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara, 1952.
- Bal, Mehmet Suat, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemsü'd-dîn Isfahânî", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, SÜ Türkiyat Araş. Enst Yay., Sayı.19 (Bahar 2006), s.265-394.
- Bombaci, Alessio, "The Army of the Saljuqs of Rum", *Annali*, 38/4 (1978), s.343-369.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979.
- Claude Cahen, "The Turks in Iran and Anatolia Before the Mongol Invasions", *A History of the Crusades*, The Later Crusades 1189-1311, Volume: II., (General Editor Kenneth M. Setton, Edited by Robert Lee Wolff-Harry W. Hazard), University of Wisconsin Press., Madison, Wisconsin 1969., s.660-692.
- Ebu'l-Ferec (Bar Hebraus), *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II, (Süryaniceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge-İngilizceden Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999.
- Ebu'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, (Türkçe terc., Şerafeddin Yaltkaya), İstanbul 1941.
- Göksu, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, (GÜ Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2008.
- Hartog, Leo de, *Genghis Khan: Conqueror of the World*, London 2004.
- Hetum, *History of the Tartars (The Flower of Histories of the East)*, (Trans. Robert Bedrosian), New Jersey 2004.
- İbn Bîbî (el-Hüseyn b. Muhammed b Ali el-Caferî er-Rugedî), *el-Evâmîrü'l-'Alâ'îye fî'l-Umûri'l-'Alâ'îye*, Tıpkı Basım, (Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi), TTK Yay., Ankara 1956., (Türkçe terc., I-II., Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.)
- İbn Haldun, *Mukaddime*, I, (Çev. Zakir Kadirî Urgan), MEB Yay, İstanbul 1997.
- Jackson, P., "Cormagun", *Encyclopaedia Iranica*, Vol: VI, Fasc. 3, (1993). [<http://www.iranica.com/newsite/articles/unicode/v6f3/v6f3a016.html>].
- Jackson, P., "Bayju", *Encyclopaedia Iranica*, Vol: IV, Fasc. 1, (1989)., [<http://www.iranica.com/newsite/articles/unicode/v4f1/v4f1a001.html>].
- Jean de Joinville, *The Memoirs of the Lord of Joinville*, (A New English Version Ethel Wedgwood), London 1906., (Türkçe terc., Bir Haçlının Hatıraları, (Çev. Cüneyt Kanat) Ankara 2002.
- Kaymaz, Nejat, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleymân*, DTCF Yay., Ankara 1970.
- Kirkos, *History of the Armenians*, (Trans. Robert Bedrosian), Sources of the Armenian Tradition, New York 1986.
- Konukcu, Enver, "Moğol Sunit Boyundan Otegedai'li Cormahan: Cengiz, Ögedey ve Töregene Hatun Döneminin (1206-1246) Büyük Noyanı", *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan*, (Editorler: Hayrunnisa Alan, Abdulvahap Kara, Osman Yorulmaz), İstanbul 2008., s.275-288.
- Polat, M Said, "Türkiye Selçuklularında Askerî Teşkilât (1071-1243)", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 17 (Bahar 2005), s.19-58.
- May, Timothy, *Chormaqan Noyan, The First Mongol Military Governor in the Middle East*, (Master of Arts in the Department of Central Eurasian Studies Indiana University), Indiana 1996.
- May, Timoty, "The Mongol Precece and Impact in the Lands of Eastern Mediterranean", *Crusaders, Condottieri and Cannon: Medieval Warfare in Societies Around the Mediterranean*, (Edited by Donald J. Kagay and L. J. Andrew Villalon), Brill 2003.
- Ostrogorsky, George, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 1999.

- Ögel, Bahaeddin, "Alâ'ü'd-dîn Keykubâd Çağında Batı İran'da Çormahan Noyan'ın Durumu", *Selçuk Dergisi*, Sayı:3 (I. Alaeddin Keykubat Özel Sayısı), (Haziran 1988), s.13-17.
- Simon de Saint Quentin, *Histoire des Tartares*, (Türkçe terc., *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu) Antalya 2006.
- Turan, Osman, "Anatolia in the Period of the Seljuks and the Beyliks", *The Cambridge History of Islam*, Vol.1/A, (Edited by Peter Malcolm Holt, Ann Katharine Swynford Lambton, Bernard Lewis), Cambridge 1970., s.246-247.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002.
- Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, TTK Yay., Ankara 2003.
- Vardan, *Compilation of History*, (Türkçe terc., "Cihan Tarihi", (Çev. Hrant D. Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, III, İÜEF, (1937), s.154-255.
- Vasiliev, A. A., *History of the Byzantine Empire (324-1453)*, II., (The University of Wisconsin Pres), 1952.
- William of Rubruck, *The Journey of William of Rubruck to the Eastern Parts of the World*, (Translated by William Woodville Rockhill), Published for the Hakluyt Society, Cambridge University Press, London 1900.